

OTTO 118

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

M. HAYRİ KIRBAŞOĞLU KİTAPLIĞI 10

Müslüman Kalarak Yenilenmek
–Bugünün Meseleleri Geleniğin Çözümleri–
M. Hayri Kırbaşoğlu

Son Okuma: MAK Grup Redaksiyon Ekibi
Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi
Grafik Tasarım Uygulama: TAVOOS
Baskı: Ayrıntı Basımevi / İvedik Ankara

1. Baskı: Ocak 2019

Sertifika No: 33205
ISBN 978-605-7579-04-1

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06690 Çankaya Ankara
tel.-faks: 0312. 439 01 69
www.ottoyayin.com
otto@ottoyayin.com
facebook.com/otto.yayinlari
twitter.com/ottoyayin

MÜSLÜMAN KALARAK YENİLENMEK

BUGÜNÜN MESELELERİ GELENEĞİN ÇÖZÜMLERİ

M. HAYRİ KIRBAŞOĞLU

OTTO

M. HAYRİ KIRBAŞOĞLU

Manisa'da doğdu (1954). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra (1978) aynı fakültenin hadis kürsüsünde asistan olarak doktorasını yaptı (1983). Suûdî Arabistan, İmâm Muhammed ibn Suûd Üniversitesinde (Riyad) öğretim üyeliği yaptı (1985-1987). Yurda dönünce doçent oldu (1987). Diyanet İşleri Başkanlığı'nda danışman olarak görev yaptı (1988-1989). *İslâmî Araştırmalar* dergisinde editör yardımcılığı yaptı (1986-1998). 1999 yılında profesör oldu. *İslâmiyât* dergisi yayın kurulu üyeliği yaptı (1998-2007). Katar Üniversitesi Şeriat ve İslam Araştırmaları fakültesi ile Hamed ibn Halife Üniversitesi İslam Araştırmaları fakültesinde öğretim üyeliği yaptı (2011-2012). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği görevine devam etmektedir. Yayımlanmış birçok makalesi yanında yayımlanmış bazı eserleri de şunlardır; *İslam Düşüncesinde Sünnet –Eleştirel Bir Yaklaşım–* (Ankara 1999); *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* (Ankara 1999); *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü* (Ankara 2000); *Alternatif Hadis Metodolojisi* (Ankara 2002); *Namazların Birleştirilmesi* (Ankara 2002); *Eskimez Yeni* (Ankara 2010), *Ahir Zaman İlmihali* (Ankara 2010); *Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları* (Ankara 2011); *Destursuz Çağa Girenler* (Ankara 2014); *Üçüncü Yol Mukaddimesi* (Ankara 2014); *İslami İlimlerde Metot Sorunu* (Ankara 2015); *İslam'ın Kurucu Metni –Kur'an Araştırmaları–* (Ankara 2015).

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	11
GİRİŞ	19
Problemin Adını Koymak	19
Yeni Çözümler, Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yöntemler	22
Müslüman Kalarak Yenilenmek	25
BİRİNCİ BÖLÜM	
İSLAMİ ÇERÇEVEDE TARİHSEL(Cİ)LİK	27
1. Giriş: Genel Olarak Tarihsel(cil)ik	27
1.1. Anakronizm (Tarih Yanılgısı)	29
1.2. Diyakronizm	29
1.3. Historizm (Tarihsel(cil)ik)	30
1.4. Senkronizm	30
2. İslam Düşüncesi Çerçevesinde Tarihsellik Kavramı	32
2.1. Tarihsellik Meselesinin Zuhuru	33
2.2. Tarihsellik Düşüncesinin İslam Geleneğindeki Kökenleri	35
2.3. Tarihsellik ve Nesih	37
2.4. Tarihsellik ve Tenezzül-i İlâhî	38
2.5. Tarihsellik ve Tedricilik	38
2.6. Yer-Gök ya da Vahiy-Toplum Diyalektiği	39
2.7. Vahyin Dili ve Tarihsellik	42
2.8. Vahyin Coğrafyası ve Tarihsellik/Yerellik	43
2.9. Sünnet ve Tarihsellik	47
2.10. Sahabe ve Tabiunda Tarihsellik	48
2.11. İslami İlimler Geleneğinde Tarihsellik	51
3. Tarihsellik-Evrensellik Karşıtlığı Değil Tarihsellik-Tarih Üstülük Karşıtlığı	64
4. Kur'an ve Sünnetin Neresi Ne Kadar Evrensellikdir, Ne Kadar Tarihseldir?	68
5. Kur'an Tasavvurumuz ve Tarihsellik (Kur'an ve İnen-Çıkan Diyalektik)	75

6. Tarihsellik Sadece Şer'i/Fıkhi Hükümler Alanıyla mı İlgilidir?	77
7. Tarihsellik Düşüncesinin Epistemolojik-Bilgi Teorisi veya Bilginin Değeri-Boyutu	81
8. Tarihsellik Düşüncesinin Metodolojik Boyutu	84
8.1. Bir Anlama ve Yorumlama Yöntemi Olarak Tarihsellik	85
8.2. Klasik Dönemde İctihad Yöntemi Olarak Tarihsellik	90
8.3. Modern Bir İctihad Olarak Tarihsellik	93
9. Tarihsellik Yaklaşımının Uygulama Alanındaki İmkânları ve Riskleri	96
10. Tarihsellik Yaklaşımının Göz Ardı Edilmesinin Riskleri: Fundamentalizmin, Literalizmin, Formalizmin Panzehiri Tarihsellik	99

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM VE TARİHSELLİK TARTIŞMALARININ TOPOĞRAFYASI	107
1. Tarihsellik Tartışmalarının Psikolojik Arka Planı	107
2. Tarihsellik ve Değişim Konusunda Anlayıcı Değil Ön Yargılı ve Savunmacı Yaklaşımların Egemenliği	113
3. Paradigmaların Tartışmalardaki Rolü	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSELLİK VE DEĞİŞİM ETRAFINDAKİ TARTIŞMALARIN EKSENLERİ	119
1. Tarihsellik Yerli (Geleneksel) Değil Yabancı (Batılı) Bir Düşünce, Yaklaşım ve Yöntemdir, Dolayısıyla Yanlış, Zararlı, Kötü ve Tehlikelidir	119
2. Tarihsellik Oryantalizmin ve Misyonerliğin İcadı Olan Bir Yaklaşımdır	129
2.1. Şaşırtan Bilgisizliğimiz: Oryantalizm Üzerindeki İslami Etki!	132
3. Tarihsellik, Emperyalizmin İslam Dünyasını Çökertmek İçin Bir Oyunudur	138
4. Tarihsellik İslami Hükümlerin Tahrif, Nesh, İptal ve İlga Edilmesi Demektir	140
5. İslam'daki İctihad Prensibi Tarihsellik Yaklaşımına Gerek Bırakmamaktadır	144
6. Vahyin Taşındığı Değer, Norm, İlke ve Çözümler Zaman-Mekân Üstüdür	145
6.1. Kur'an İlahî Olanla Beşerî Olanın, Mutlak Olan ile Göreceli Olanın İç İçe Olduğu Bir Mesajdır	157
7. Tarihselciliğin Benimsenmesi Durumunda Mutlak Doğru, Değişmez Hakikatten Bahsetmek Mümkün Değildir	158
8. Tarihsellik Modernitenin Bir Dayatmasıdır	169
9. Tarihsellik Akılcılığın Bir Ürünüdür	175
10. Şer'i Hükümlerin Hatadan Korunmuşluğu İtirazı	176

11. Tarihsellik Ahkâmın Değişmesi Konusunda Uygulanması Gereken Yegâne Yöntem Değildir	179
12. Şer'i Hükümler Sabittir Değişmez, Aksini İddia Eden Tövbeyle Davet Edilir	196
13. Tarihsellik "Mevrid-i Nassta İctihada Mesağ Yoktur." İlkesine Aykındır	201
14. Şeriatın Tamamı Sabit Değildir, Değişen Kısımları da Vardır	204
15. Tarihsellik Toptan Reddedenler ve Ona Kısmen Kapı Aralayanlar	217
16. Tarihsellik Tümüli Tikele, Geneli Özele Hapsetmek Demektir	218

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN VE TARİHSELLİK	221
-----------------------------	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

SÜNNET VE TARİHSELLİK	257
1. Sünnet Kavramı Hakkında	257
2. Sünnetin Tanımı, Alanı ve Sınırları Hakkında	258
3. Ehl-i Hadis/Ehl-i Rey Ayrımından Gelenekçi/Yenilikçi Ayrımına	259
4. Hadislerin Dili ve Tarihsellik	263
5. Sünnet ve Coğrafya	264
6. Sünnet ve Zaman Faktörü	267
7. Sünnet ve Sosyokültürel Değişim	270
8. Sünnet ve Şartların-Araçların Değişmesi	272

ALTINCI BÖLÜM

TARİHSELLİĞİN KUR'AN VE SÜNNETTEKİ HÜKÜMLERDE

YOL AÇACAĞI MUHTEMEL DEĞİŞİKLİKLER	277
1. Hükümler Alanına Dair Değişiklikler	286
1.1. Miras	286
1.2. İdam ve Hırsızın Elinin Kesilmesi (Bedeni-Hürriyeti Kısıtlayıcı Cezalar)	301
1.3. Recm	305
1.4. Faiz	308
1.5. Çok Eşlilik	312
1.6. Kadın-Erkek Eşit(siz)liği	314
1.7. İki Adil Erkek Şahit Yerine Resmî Kurumlar Aracılığıyla Şahitlik Noterlik Sistemi	321
1.7.1. Kadının Yalnız Başına Şahitliği	323
1.8. Teyemmüm (Mesela Kutuplarda)	324
1.9. Kadının Mahremi Olmadan Yolculuğu	324
1.10. Resim, Heykel ve Fotoğraf Yasağı	325

1.11. Rivayetlerde Adı Geçenler Dışındaki –Mesela Mısır ve Pirinç Gibi– Gıda Maddelerinden de Fıtır Sadakası Verilmesi	327
1.12. Kullanılabilecek Suların Nitelikleri	327
1.12.1. Denizin Suyu Temiz, Ölüsü Helaldir!	329
1.13. Giyim-Kuşam, Aksesuar	330
1.13.1. Erkekler İçin Altın Yüzük	331
1.14. Dik Kafalı, Huysuz ve Serkeş Eşlerin Yataklarının Ayrılması	333
1.15. Evlilik, Boşanma ve “İlâ”ya Dair Hükümler (Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre)	336
1.16. Zimmilik ve Hükümleri (Zimmilikten Anayasal Vatandaşlığa)	339
1.17. Uluslararası İlişkiler ve Savaş Hukuku	342
2. Tarihselliğin Fıkhi Hükümler Alanı Dışındaki Sonuçları	343
2.1. Allah ile İlgili Nitelemelerde ve Mesel/Benzetmelerde de Tarihsellik/Mahallilik Söz Konusudur (Arş-Kürsi-Her Emri Yerine Getiren Melekler-Göksel Krallık vb.)	344
2.2. Kur’ani Metaforların Tarihsel ve Durumsal Özelliği ("Baba-Oğul"dan "Köle-Efendi (Abd-Rab)" ilişkisine)	345
2.3. Cennet Tasvirlerinde Mahallilik Unsuru	346
2.4. Kur’an’ın Dinî Terminolojisindeki Mahallilik Unsuru (Ticari Terminoloji)	347
2.5. Kur’an’da Geçen Bitki ve Hayvan İsimlerinin Mahallî Oluşu	347
2.6. Kur’an’ın Gayr-i Müslimlere Dair Verdiği Bilgilerde Mahallilik Unsuru	349
2.7. "Taabbudi Konularda Değişiklik Söz Konusu Değildir." İddiası	350
2.8. Kur’an’ın Arap Kültürünü Arka Plan Olarak Alması (Kur’an’ın Arabiliği-eş-Şâtıbî)	353
GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	359
KAYNAKLAR	371
DİZİN	379

TAKDİM

Bundan on, on beş sene evvel tarihsellik meselesinin ilahiyat camiasında hararetli tartışmalara sahne olduğu bir dönemde, konuyla ilgili araştırmalarımızın sonuçlarını, görüş ve düşüncelerimizi kamuoyuna sunmak amacıyla biz de bir eser kaleme almak üzere kollarımızı sıvamıştık. Daha sonra bu tartışmaların harareti geçip, gündemdeki yerini giderek başka konulara terk etmesi sebebiyle olsa gerek, kırılan şevkimizden dolayı bu çalışmayı yayımlama cihetine gitmekten sarf-ı nazar ettik. Ancak aradan geçen bunca yıldan sonra hem Ömer Özsoy'un *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları* adlı bir kitap hazırlaması, hem de onun ardından Nevzat Tardı'nın *Tarihsellik Düşüncesi ve Hadislerin Anlaşılması* üzerine bir kitap hazırlaması, OTTO Yayınları'nın da bu iki eseri yayımlama kararı alması üzerine, yayımlanmamış çalışmamızın da bunların ardından yayımlanmasının yerinde olacağı sonucuna varıldı. Yayınevinin tarihsellik konusunda bir seri eser yayımlama kararının yerinde bir karar olduğuna olan inancımız bizi, yıllar önce yazıp bir kenara koymuş olduğumuz bu çalışmayı yeniden ele alıp güncelleyerek yayımlamaya sevk etti. Son bir-iki yıldır üzerinde çalışarak tamamlanan ve şu anda sizlere sunulan bu eseri yayımlamayı nasip ettiği için Cenab-ı Hakk'a hamdüsena olsun.

Gerek yayınevinin tarihsellikle ilgili bir seri eser yayımlama kararı, gerekse yıllar öncesinde yazıp bir kenara koyduğum bu eseri yıllar sonra yayımlamaya karar vermemin arka planında şu mülahaza vardı:

Tarihsellik meselesi on, on beş sene öncesinde hararetli tartış-

malara sahne olmuş olsa da, bu hararetin sebebi, tarafların birbirini anlama konusundaki iştihakından ziyade, konuyla ilgili iki karşıt görüşün, kendi pozisyonlarını savunmak, karşı tarafı itibarsızlaştırmak için ön yargılı ve polemikçi bir çizgi izlemek durumunda kalmış olmalarıydı. Bir başka ifadeyle tarihsellik o zamanlar diyalojik bir atmosferde değil demagogik ve polemik bir atmosferde tartışılmış, bu sebeple taraflar kendi pozisyonlarını zerre kadar değiştirmeksizin tartışmalar bir müddet devam etmiş, daha sonra da söğümüş ve giderek sönükleşerek ortadan kalkmıştı. Ama ortada bir gerçek vardı ki o da İslami bağlamda tarihsellik meselesi hak ettiği ihtimamı görememiş, evhamlardan ve panik havasından uzak, serinkanlı ve ilmi bir zeminde tartışılammış, kısacası hakkıyla tüketilememiştir.

Aradan geçen bunca yıldan sonra, İslam dünyasında yaşanan ve hiç de iç açıcı olmayan gelişmelerin tarihsellik meselesini tekrar ele almaya zorlaması, keza İslam dünyasında ve Batı'da yaşayan Müslümanlar arasında tarihsellik tartışmalarının kesintisiz devam etmesi, öte yandan ülkemizde tarihsellik meselesinde suların nispeten durulmuş olması, sonuçta İslami bağlamda tarihsellik meselesinin bu defa daha serinkanlı bir biçimde yeniden tartışılabilceği konusunda bizleri ümitlendirmiştir. İşte gerek OTTO Yayinevi'nin tarihsellik ile ilgili bir seri hazırlaması gerek bizim bu eserde konuya yeniden el atmamız, bu konudaki göreceli iyimserliğimizin bir sonucudur.

Şu anda geldiği son nokta itibarıyla İslami bağlamda tarihsellik tartışmalarının değerlendirilmesi amacıyla kaleme aldığımız bu çalışmada neyi amaçladığımız konusunda genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

a) İslami bağlamda tarihsellik tartışmaları ülkemiz dâhil İslam dünyasında genellikle ön yargılar, vehimler, kuşkular ve itihamlar gölgesinde gerçekleştiği için, polemik atmosferinden çıkıp diyalojik bir ortama geçilememiş, bu sebeple de ciddi bir ilerleme kaydedilememiştir.

Bu sebeptendir ki bu çalışmamızla mevcut polemiklere bir yenisini eklemek yerine, bundan olabildiğince kaçınarak, mümkün mertebe serinkanlı ve bilgilendirici bir yaklaşım benimsemiştir.

b) Tarihsellik tartışmalarının şu an geldiği nokta konusunda

GİRİŞ

Problemin Adını Koymak

İnsanoğlunun yaşadığı, asırlar süren tecrübe de göstermiştir ki “cennet’i yeryüzünde tesis etmek” bir ütopya olmaya devam etmektedir. Zira başlangıcından beri insanlık daima birtakım problemlerle, toplumsal çalkantılarla –Kur’an-ı Kerim’in ifade- siyle “fitne ve fesat”larla uğraşmak zorunda kalmıştır. Tarihin seyri içinde bu problemlerin yoğunluğu artma veya azalma gös- termiş, kapsamı da bazen genişleyip bazen daralmıştır. Günü- müzde insanlığın karşı karşıya bulunduğu problemler ise şid- deti ve kapsamı itibarıyla tarihte görülenlerin en vahimlerinden birini oluşturmaktadır. Öyle ki birçok düşünür mevcut duru- mun “gezegenimizin geleceği”ni tehdit eden boyutlara ulaştığı- nı ifade eder olmuştur. Bugün insanlığın karşı karşıya bulundu- ğu ve varlığını tehdit eden pek çok probleme rağmen, yine de insanoğlu bunlardan kurtulmanın yollarını bulmak için çaba harcamaktan geri kalmamaktadır. Bu çaba hiç kuşkusuz, daha iyi bir gelecek için insanoğlundaki ümidin bir sonucudur. Bu ümit, insanlığı, karşılaştığı bütün problemlere rağmen bugüne kadar getirmeye muktedir olmuştur. Bu ümit bugün de mev- cuttur. Mevcut olan bu ümidin beslendiği kaynakların başında ise hiç şüphesiz “dinler” gelmektedir. Geçmişte kendisini tehdit eden olumsuz gelişmeler karşısında insanlığa ümit bahşeden, onların geleceğe ümit ve iyimserlikle bakmalarını mümkün kı- lan dinler, bugün de aynı fonksiyonu icra edebilecek güçte ol- duklarını göstermeye hazırlanmaktadır. Nitekim son yıllarda gözlenen “Dinlerin Yükselişi” olgusunu bunun bir göstergesi

BİRİNCİ BÖLÜM İSLAMİ ÇERÇEVEDE TARİHSEL(Cİ)LİK

1. Giriş: Genel Olarak Tarihsellik

Tarihsellik, on dokuzuncu yüzyılda Almanya’da ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Bu akım, tarih bilimlerinin bağımsız bir doğrultuda gelişme sürecine de denk düşmektedir. Olayların açıklanmasında tarihe öncelik tanımayı ifade eden tarihselcilik tarihteki bütün olayları ortaya çıktıkları tarihi şartlardan hareketle anlamaya çalışır, tarihteki olguların bugüne yönelik anlamlarının da ancak tarihe dönük bakış açısıyla ortaya konabileceğini savunur.

Tarihselcilik, bilgi, değer yargıları ve normların, özleri itibarıyla tekrar edilemez tarihsel bir durumda ortaya çıktığını kabul ettiğinden, tarihselcilere göre hiçbir öğreti tarihteki şekliyle olduğu gibi bütün zamanlara hitap edemez. Bu yüzden tarihi hadiseleri her toplum kendi deneyimleri ışığında ve kendi geleceği açısından yeniden yorumlamalıdır.

Tarihselcilik, bilginin değişkenliği ve değerlerin göreceliği anlamlarını da içerir. Buna göre, tarihin belirli bir döneminde telif edilen eserlerin veya dile getirilen düşüncelerin o dönemin özelliklerini yansıtmaması kaçınılmazdır.

Mamafih tarihsel(cil)lik teriminin farklı anlam düzeyleri de söz konusudur. Bir taraftan bütün olay ve gelişmelerin tarihi şartlarından hareketle açıklanmaya çalışılması ve bu olayların mahiyetlerine yönelik açıklamanın da geçmişe dönük bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi; öte yandan tarihselliğin, “aşırı bir tarih tutkunluğu ve takıntısı, tarihi sırf kendisi için inceleme, ta-

İKİNCİ BÖLÜM İSLAM VE TARİHSELLİK TARTIŞMALARININ TOPOĞRAFYASI

1. Tarihsellik Tartışmalarının Psikolojik Arka Planı

Öncelikle tarihsellik dâhil, İslami konulara dair tartışmalarda görülen bir psikolojiye yani bilhassa muhafazakâr ve gelenekçi çevrelerde görülen “paranoya” ve “panik” havasına dikkat çekmek gerekir. Zira son yüzyılda İslam dünyasında gerçekleşen ve ülkemize de çeşitli şekillerde yansıyan pek çok ilmi ve fikri mesele, “Musâdeme-i efkârdan barîka-i hakikat doğar.” anlayışıyla bir hakikat arayışı ruhuyla tartışılacağı yerde, karşılıklı kuşku ve ithamların havada uçtuğu paranoyak bir atmosferde ele alınmaya çalışılmakta, daha doğrusu ele alınamamaktadır. Tıpkı bir zamanlar ictihad ve tecdid taraftarı olanların sapıklık, mezhepsizlik, reformculuk gibi kavramlarla karalanmaya çalışılması, işin “Mezhepsizlik dinsizliğe götüren bir köprüdür.” başlıklı kitaplar yazmaya kadar vardırılması, son zamanlarda ise İslam düşüncesindeki yenilik teşebbüslerinin Protestanlık tarzı bir Müslümanlığın ortaya çıkışına yol açacağına iddia edilmesi gibi sağlıklı bir ruh hâlinin ürünü olan yaklaşımlarda olduğu gibi. Garip olan şu ki bu gibi itirazları yapan ve gelenekçilik iddiasıyla yenilikçilik karşısında gelenekçiliği savunma iddiasında olanların, asıl bu gibi çevrelerin ve şahısların bugün bu sözü edilen Protestanlaşma, dünyevileşme sürecine gırtlığına kadar battıkları, hatta bu sürecin mimarları oldukları ortaya çıktıkça, bu sürecin tezahürleri görüldükçe, insan acı acı tebesüm etmekten kendisini alamamaktadır. (Bu durum bana, fa-

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TARİHSELLİK VE DEĞİŞİM ETRAFINDAKİ TARTIŞMALARIN EKSENLERİ

Tarihsellik-yerellik ve değişim etrafındaki tartışmaları olumsuz yönde etkileyen tutumların arka planındaki psikososyal faktörlere dair değerlendirmenin bir devamı ve tamamlayıcısı olarak, bu bölümde tarihsellik-yerellik ve değişim konusunda olumsuz tavır takınanların epistemolojik ve metodolojik sayılabilecek temel itirazları ve tenkitleri üzerinde durulacaktır:

1. Tarihsellik Yerli (Geleneksel) Değil

Yabancı (Batılı) Bir Düşünce, Yaklaşım ve Yöntemdir,

Dolayısıyla Yanlış, Zararlı, Kötü ve Tehlikelidir

Tarihsellik ve hükümlerin değişmesi meselesine dair tartışmalarda en fazla gündeme gelen konu bu yaklaşımın dış kaynaklı, daha doğrusu Batı menşeli oluşuna yapılan itirazlardır. Bu hususu vurgulamak için en fazla başvurulan kavramlar ise “ithal”, “Batı menşeli”, “modernist” ve “oryantalist” gibi kavramlardır. Aslına bakılırsa bu gibi kullanımlar geleneksel din anlayışların egemen olduğu muhafazakâr kesimlerin hemen her yenilik teşebbüsü karşısında sık sık başvurduğu temel kavramlar olarak nitelendirilebilir. Aşağıda bu gibi kavramların kullanıldığı sayısız örnek arasından, özellikleri itibarıyla karakteristik nitelikteki iki metin üzerinden bir değerlendirme yapmak yeterli olacaktır:

“Önceleri tarih alanındaki araştırmalarda kullanılan, daha sonra felsefe ve din alanında da kullanılmaya başlanan “tarih-

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KUR'AN VE TARİHSELLİK

Tarihsellik meselesini Kur'an açısından inceleyebilmek için atılması gereken ilk adımın, konuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan ayetlerin eksiksiz bir listesini çıkarmak olduğu kuşkusuzdur. Zira Kur'an tarihsellik açısından kapsamlı bir tetkike tabi tutulmadıkça yapılacak araştırmanın sonuçları yeterince objektif ve dolayısıyla tatminkâr olamayacaktır. Kaldı ki Kur'an ve tarihsellik –ya da Kur'an ve şu– gibi bir başlık altında yapılan bütün araştırmaların Kur'an'ın tamamını göz önüne alması ilmî bir zorunluluktur. Bu konuda seçmeci davranmak ve seçilen bazı “ayet”lerle yetinmek, “Kur'an” hakkında konuşma hakkını daha baştan kaybetmek demektir.

Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim baştan sona incelendiğinde, günümüzde tarihsellik adı verilen tartışmalarla ilgili olabilecek ayetlerin sayısının pek fazla olmadığı görülmektedir. Nitekim bu amaçla bizzat yaptığımız incelemede konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz ayetlerin sayısının oldukça sınırlı olduğunu görmek gerçekten de şaşırtıcı olmuştur. Zira bu kıtapta ele alınan ve konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan ayetlerin sayısı yüzü bulmamaktadır. Mamafih bizim gözümüzden kaçan bazı ayetlerin de bulunabileceği ihtimaline binaen bu sayıyı arttırsak bile çok büyük ihtimalle toplam ayetlerin sayısı yüz elliye bile bulmayacaktır ki bu, Kur'an'ın yaklaşık %2,5 oranından bile azdır.

Öte yandan tarihsellikle ilgili olduğunu düşündüğümüz bu ayetlerin pek az bir kısmının şer'i hüküm/ahkâm ile ilgili oldu-

BEŞİNCİ BÖLÜM SÜNNET VE TARİHSELLİK

1. Sünnet Kavramı Hakkında

Tarihsellik ile ilgili tartışmalarda, sünnet kavramını netleştirmek için konunun ele alınmasının yol açacağı karmaşanın önüne geçebilmek için, işe önce bu kavramın ne anlama geldiği ya da gelmesi gerektiği konusunun netleştirilmesi ile başlamak gerekir.

İslam öncesinde tamamen seküler düzlemde kullanılan bu kavram, öncelikle Kur'an'daki "Sunnetullâh" kavramsallaştırılmasıyla dinî alana taşınmış ve anlam alanı Kur'an tarafından genişletilmiştir. Dikkat çekici olan ise, Kur'an'da Müslümanlara peygamberlerine uymaları ve ona itaat etmeleri gerektiği pek çok ayette vurgulanmasına rağmen, Hz. Peygamber'le ilgili olarak "Sunnetu'n-nebi" ya da "Sunnetu'r-rasûl" kavramına yer verilmemiş olmasıdır. Eldeki sahih kabul edilen rivayetlere bakılırsa "sünnet (es-sunne)" kavramının Hz. Peygamber'le ilgili kullanımları onun (sas.) sağlığında da çok yaygın değildi.¹ Üstelik Hz. Peygamber'in kullanımlarından bir kısmı da ona (sas.) izafe edilmeksizin mutlak anlamda "sünnet (es-sunne)" şeklindeki kullanımlardır. Hz. Peygamber'e izafe edilen kullanımları ise daha ziyade Hz. Peygamber'den sonra, sahabe ve tabiun döneminde giderek yaygınlaşmış görünmektedir.

Mamafih sünnet kavramının Hz. Peygamber hakkındaki kul-

¹ Sadece sahih olduğu kabul edilen hadis rivayetleri üzerinde yaptığımız bir araştırmanın sonuçları bu yöndedir. Araştırmanın dayandığı el-Câmi' li'l-Hadisî'n-Nebevî adlı site için bkz. <http://www.sonnaonline.com/DisplayResultsSearchSafi.aspx?path=35fa49d14c823bb090da3528536c9167245db7f651bc51bb828b5ec973a6518fb0df94f23b162bc8>

ALTINCI BÖLÜM TARİHSELLİĞİN KUR'AN VE SÜNNETTEKİ HÜKÜMLERDE YOL AÇACAĞI MUHTEMEL DEĞİŞİKLİKLER

Tarihsellik yaklaşımı genel bir anlama yöntemi olarak Kur'an ve sünnetin bütün konularına şamil bir yaklaşım olup, münhasıran şer'i hükümler alanını ve bu tür hükümlerdeki değişiklikler konusunu ilgilendiren bir yaklaşım olmamakla birlikte, çeşitli sebeplerden dolayı hükümlerde değişim meselesi sürekli olarak ön plana çıkmaktadır. Bu vakıa karşısında tarihsellik yaklaşımının, Kur'an ve sünnetteki hükümlerde ne tür değişikliklere yol açabileceği hususunu da ele almak kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda konuyu şu başlıklar altında ele almak uygun görünmektedir:

1. Tarihsellik yaklaşımının Kur'an ve sünnetteki bütün şer'i hükümlerde baştan aşağıya değişikliğe yol açması söz konusu olmayıp, sadece toplumsal değişimin zorunlu ve kaçınılmaz hâle getirdiği bazı durumlar karşısında bazı hükümlerde bir değişim söz konusu olabilir. Bu konuların ne olduğu tam olarak tespit edilmiş olmayıp, bu çalışmamızda bunların muhtemel bir listesi ortaya çıkmış olacaktır.

2. Şer'i ahkâm alanındaki değişiklikler de zannedildiği gibi toptan bir değişim veya tersyüz etme şeklinde olmayabilir, tam aksine bu değişimler farklı yönlerde ve şekillerde tezahür edebilir. Değişimin farklı yön ve şekilleri özetle şu şekilde sıralanabilir:

- a) Hükümün askıya alınması veya tamamen uygulamadan kalkması (ta'lik-tevkîf).
- b) Hükümün kapsamının genişletilmesi (tevsî).
- c) Hükümün alanının daraltılması (tadyîk).
- d) Hükümün yeniden düzenlenmesi (tağyîr-tecdid).
- e) Hükümün güncellenmesi (tahdîs).

GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Bu bölümde artık kitabın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bura-ya kadar ele alınan konuları genel bir değerlendirmeye tabi tutmak ve bu esnada, daha önce söylenmesi gerektiği hâlde uygun fırsat bulamadığımız hususları dikkatlerinize sunmak istiyoruz.

Öncelikle ifade edelim ki kamuoyunu tarihsellik konusunda bilgilendirmek ve bu suretle tartışmaların sağlıklı bir zeminde ve serinkanlı bir biçimde sürdürülmesine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirdiğimiz bu çalışmadan öncelikle kendimizin yararlandığını ve pek çok şey öğrendiğimizi itiraf bizim için zevkli bir görev olacaktır.

Tarihsellikle ilgili bu mütevazı çalışma vesilesiyle öğrendiğimiz pek çok şey varsa da özellikle şu hususların dikkat ve ilgi çekici nitelikte olduğunu düşünüyoruz:

a) Tarihsellik yekpare bir yaklaşım olmayıp, bünyesinde bazen birbiriyle tezat teşkil edecek kadar farklı pek çok nüansları barındıran yaklaşımlar manzumesini ifade için kullanılan bir “şemsiye kavram”dır. Dolayısıyla tek bir tarihsellik yoktur.

b) Tarihsellik yaklaşımına karşı olanlar genellikle felsefi tarihselcilik yaklaşımını göz önünde bulundururken, tarihsellik yaklaşımına müspet değer atfedenler hermenötik tarihselcilik ya da metod(oloj)ik tarihsellik yaklaşımını esas almış görmektedirler. Tarafların tarihselcilik algıları arasındaki bu farklılık son derece önemli olup, konuyla ilgili sağrlar diyalogunun ana sebeplerinden birisi budur. Bizim de bu çalışmada olumlu anlam yüklediğimiz tarihsellik, işte bu hermenötik tarihsellik ya da metodik tarihselliktir.

KAYNAKLAR*

- Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, (Kitabiyat Yay., Ank. 2000).
- Afîfî, E. A., *Muhyiddin Ibnu'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, (çev. Mehmet Dağ), AÜİF Yay, no: 127.
- Abdurrazzâk, *el-Musannef*, (Beyrut 1290/1971)
- Agakay, Mehmet Ali, *Türkçe Sözlük*, Bilgi Basımevi, Ankara 1974.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Mısır 1313.
- Aktay, Yasin, "Kur'an, Tarih ve Hermenötik", *Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, (Ankara Okulu Yay., Ankara 2013).
- Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında [Alternatif olarak] İslam*, İst. 2004.
- el-Arabi Dergisi*, Kuveyt, Haziran 1990, sayı: 379.
- Arkun, Muhammed, *Mine'l-İctihâd ilâ Nakdi'l-Akli'l-İslâmî*, Dâru's-Sâkı, Londra-Beyrut 1991.
- el-Alvânî, Tâhâ Câbir, "Düşünce ve İctihad Bunalımları", *(İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (Kış, 1414/1993).
- Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, (Beyan Yay., İst. 2014).
- Ay, Mahmut, *Mu'tezile ve Hadis* (Pınar Yay., İst., 2002).
- Aydemir, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler* (TDV Yay., Ank. 1992).
- Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, (DİB Yay., Ank. 1979).
- Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, İst. 2005.
- Bales, Kevin, *Kullanılıp Atılanlar: Yeni Kölelik*, (İst. 2002).
- Başkaya, Fikret, *Doğudan Dergisi*, yıl: 1, no: 5, Mayıs-Haziran 2008.
- el-Buhârî, *es-Sahîh*, (Bulak 1311).

* Araştırmada doğrudan başvurulacak kaynaklarla, alıntılarda zikri geçen kaynaklar bir arada verilmiştir.

DİZİN

A

Abbāsiler 122
ABD 26, 96, 282, 342, 343, 370
abdest ayeti 177
Abduh, Muhammed 95
Abdülhamit (II.) 30
Abdullāh b. Ömer 49, 50, 189, 190
Abdullāh el-Ğazāmi 114
Abdullāhi Ahmed en-Na'im 93, 94, 342, 343
Abdullahi Ahmed en-Naim 93
Abdurrahman Wahid 93, 95
Âbid es-Sufyāni 56
ada çayı 106
adavet psikolojisi 114
Âdem (Hz.) 66, 216
Afganistan 26, 96, 343
ahiret 74, 112, 155, 156, 228, 232
el-ahkām el-mansûsa 54
ahlak: ~ alanı 78, 343; ~ esasları 74
Âişe (Hz.) 49, 50, 189, 190, 270, 271
Akdemir, Salih 93
el-Akra' b. Hâbis 189
Alâuddin el-Keykeldi 60
Ali (Hz.) 53, 54, 180, 313
Allah: ~'a şükretmek 248; ~'in anılması 368; ~'in ilmi 154, 157, 174; ~'in iradesi 38; ~'in kelâmı 159, 170, 242, 347; ~'in varlığı ve birliği 156; ~'tan başkası adına kesilenler 235, 236, 245; ~'tan başkası adına kesilmiş hayvanlar 236
Amr b. Ubeyd 303
anakronizm 7, 29, 31
anason 106
antropolojik okuma 85
antropomorfik paradigma 117
Arafat 48, 87, 147, 351
arak 73, 92, 100, 272
Arap gelenekleri 271

Aristo 122, 126, 127

Arkun, Muhammed 84, 93, 94, 114
Aryabhata 122
asr-ı saadet 25
astronomi 151, 152, 355
Asya, Arif Nihat 161
at 73, 101, 102, 167, 181, 199, 207, 241, 242, 267, 285, 348
Atâ b. Ebî Rabâh 51, 92
Ateş, Süleyman 333
ateşte dağlama 106
av: ~ hayvanları 239; ~lanma yasağı 239
Aydınlanma 20, 120
azatlık anlaşması 250

B

Bahîra 246, 247
bankacılık 102, 141, 282, 308, 309, 310, 312
Bassâm Tibi 97
Batı: ~ bloğu 26; ~laşma 33, 114, 129
Bedir 157
Benî Mûsâ Kardeşler 123
Beytu'l-Hikme 122
Bi'r-i Ma'ûne 40
bilgi teorisi 81
Birt, M. Yahya 88
Bosna-Hersek 96, 343, 346
Brahmagupta 122
el-Buhârî 171, 186, 199
Bulaç, Ali 93
Bureyde İhvanı 106
bütünlük ilkesi 167
Büyük Ortadoğu Projesi 139

C

Ca'fer es-Subhâni 53
Ca'fer-i Sâdik 333
cahiliyye 87; ~ âdetleri 223; ~ dönemi 169; ~ Kureyşi 104; ~ uygulamaları 169

- cariye 250, 335
cariyelik 104, 229, 335
Carullah, Musa 370
cehennem 79, 176, 345, 346, 347
cennet 19, 79, 176, 264, 333, 346, 347
cep telefonu 101, 152
Cevâd Ali 104
Charaka 122
cihad 97, 150, 244, 343; ~cı Selefilik 26
cinsel boykot 231
cinsiyet eşitliği 182
- Ç
çağdaş: ~ İslam düşüncesi 22, 23; ~
İslami metodoloji 25; ~ tarihsel(cil)lik
34; ~cı icihad 129, 130; ~laşma 114,
115; ~laşma felsefesi 114
çarşaf 103
Çeçen savaşçılar 26
çörek otu 106
- D
dağlama 44, 46, 106
DAİŞ 26, 98, 275
dalalet 22
darabe 30
deve 45, 55, 56, 71, 101, 106, 167, 169,
207, 238, 242, 246, 252, 264, 267,
268, 269, 348
Dib, Kemâl Ebû 114
Dindarlık 47
Dinlerin Yükselişi 19
diyet 44, 46, 55, 211, 212, 280
Doğu Hristiyanlığı 350
dolaylı hitap 251
domuz eti 235
Draz, Abdullah 67, 373
Dünya: ~ Bankası 312; ~ Ticaret Örgütü
312
- E
Ebû Bekir (Hz.) 50, 58, 189, 190
Ebû Ca'fer el-Bâkır 180
Ebû Cehil 161
Ebû Dâvûd 49, 313
Ebû Hanîfe 219
Ebû Leheb 157, 161
Ebû Zeyd 22, 23, 39, 93, 94, 114, 118,
133, 203, 358
Ebû'l-Farac b. Tarâr 185
Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile İbn Abbâs 48
ed-darûriyyâtul-hams 150, 156
ef'âlu'r-rasûl 193, 194
Eflatuncu 134
Ehl-i: ~ Hadis 83, 259, 369; ~ Kitap 51,
56, 92, 241, 306, 350; ~ Rey 259, 369;
~ Sünnet 54, 118, 166, 197
- el kesme 31, 58, 80, 149, 169, 190, 274,
283, 285, 301, 302, 303, 304, 305; ~
cezası 58, 169, 190, 283, 302, 303,
304, 305
eleştirel mantık 137
emperyalizm 139, 311
emr-i ma'rûf 155
ensest 366
epistemoloji 81, 173; ~k boyut 81
Erul, Bünyamin 48
Eş'arilik 95
esbâb-ı nüzûl 75, 76, 94, 364
eşcinsellik 116
Esed, Muhammet 223
eşitlik adaleti 287, 320
Eskimo 349, 350
Ezeli İrade 174
- F
Fahrüddin er-Râzi 224, 225
faiz 97, 141, 147, 187, 204, 282, 283,
308, 309, 310, 311, 312; ~ yasağı 97,
282, 310; ~li bankacılık 282, 312
fakihler 61, 141
fasd 44, 46, 47
Fatıma (Hz.) 313
Fâtima el-Mernisi 185, 317, 318
Fazlur Rahman 17, 31, 88, 89, 178, 179,
183, 308
felsefi: ~ tarihsel(cil)lik 28, 29; ~
tarihsellik 110, 155, 163, 174
fesat 19
Fetvâhâne 197
Feyyabend 155
fikhi hükümler alanı 78
Filistin 96, 114, 237, 343; ~ meselesi 237
fisk u fuctûr 58
fıtır sadakası 45, 211, 212, 327
fitne 19
fuhuş 116, 307, 308; ~ sektörü 307, 308
- G
Galen 122
Ganimetler 241
Garaudy, Roger 88, 149, 161, 191, 304,
311
el-Gazâlî 126, 285
gelişmecî tarih teorisi 182
giyim-kuşam 74, 245, 264, 330, 331
globalleşme eğilimi 24
Gölpınarlı, Abdalbaki 247
Guenon 163
Guenon, Rene 217
Güler, İlhami 93
gustûl 45, 80
Gutas, Dimitri 23
güvenli belde 254, 255

- H
hac 48, 70, 80, 87, 147, 225, 233, 234, 235, 239, 262, 351, 352, 368; ~ kurbanı 234
hacamat 44, 46, 47
Haçlı Seferleri 96, 237
hadis ehli 82, 262
hak 158, 162
Hâlid Ebû'l-Fadl 93, 94, 185
halife Me'mûn 122
hâm 239, 246, 247
Hanbeli 62, 209, 323
Hanefi 62, 93, 173
hapis 31, 283, 302, 304
Haram aylar 242
el-Harezmi 123
Hariciler 319
Hârûn Nasution 94, 95
Hârûn Reşid 122
Hasan Hanefi 39, 76, 94, 115, 174, 175
Hasan-ı Basrî 302
Hâub b. Ebi Belta'a 190
Hatiboğlu, Mehmed Said 93
Hayber Savaşı 180
hayız 323
hermenötik 24, 28, 89, 93, 120, 124, 125, 126, 128, 132, 133, 135, 136, 137, 155, 163, 174, 183, 184, 186, 209, 210, 214, 215, 217, 361, 362, 371; ~ tarihsel(cil)lik 28, 186
heykeltıraşlık 44
Hicap 103
Hicaz 43, 46, 47, 62, 69, 71, 73, 79, 80, 121, 146, 152, 254, 264, 321, 328, 346, 349, 350; ~ Arapları 73
hikmetu't-teşri' 39
hile-i şer'iyye 283
Hipokrat 122
Hristiyan: ~lık 136, 157, 237, 243, 255, 350; ~lık 66, 67, 120, 134
Hırsızlığın cezası 190, 283
Hodgson, Marshal 23
hudûd 80
Hudûdullah 158
hukuki ehliyet 240
hükümlerin değişmesi 25, 56, 57, 72, 78, 80, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 139, 144, 154, 162, 176, 180, 181, 188, 192, 196, 197, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 222, 256, 262, 267, 280, 343, 351, 353, 365
hulefâ-i râşidin 59
Humphreys, Stephen 23
Huneyn İbn İshâk 123
husumet 23, 114
- I
İAIN öğrencileri 95
'ikâl 106
İrak 26, 91, 92, 96, 149, 343
İŞİD 26, 98, 326, 359
Izutsu, Toshihiko 23, 215
- İ
ibâdât-ı mersûme 80, 262
ibadetler 74, 78, 79, 156, 209, 215, 262, 285, 343, 351
ibadetler alanı 78, 79, 156, 209
İbadi 17, 62, 63, 99, 177
İbn Akil 59, 60
İbn Ebî Şeybe 186
İbn el-Humâm 185
İbn Hacer 47
İbn Haldûn 171, 266
İbn Hibbân 51, 52
İbn Kayyım el-Cevziyye 266
İbn Kudâme el-Makdisî 92
İbn Kuteybe 193
İbn Nedîm 123
İbn Nuceym 185
İbnu'l-Arabi 134
İbrâhîm Mûsâ 93, 94, 182, 183, 184
ictihad 20, 21, 36, 37, 85, 88, 90, 91, 92, 95, 96, 100, 107, 114, 115, 116, 129, 130, 144, 145, 153, 201, 202, 203, 208, 284, 297, 365; ~ teorisi 95; ~ ve tecdit 36, 37; ~müctehid 21; ~tecdid teknikleri 21
İlmî İslâm 64, 97, 98, 139, 370
ilk cahiliyye 103, 104
İlke-kuralcı paradigma 118
ilmî tarafsızlık 140
İmâm Amr b. Ubeyd 302
İncil 67, 228, 345, 346, 350
incir 254
İngiltere 96
insan portresi yasağı 44
internet 15, 16, 114, 138, 151, 152, 290
irtidat 22, 141, 142
İsa (Hz.) 79, 120, 345
İslâm: ~ devleti 78, 95; ~ gelenegi 23, 127; ~ hukuku 182, 184; ~ karışıklığı 22; ~ öncesi Araplar 104; ~ şeriatı 208; ~ uleması 45, 74, 76, 150, 164, 177, 179, 190, 193, 271, 272, 327, 350; ~ ümmetinin uleması 21; ~'in geleceği 40; ~'in kurucu esasları 74, 204; ~'in orijinal şekli 105; ~'in tahrifi 142, 143; ~i akıl 175, 176; ~i nasslar 62, 93; ~i rasyonalite 175
İsmâil Râci el-Fârûkî 150
İsrail 96
İsrailiyyat 122, 316

İsrailoğulları 222
istismar 65, 141, 308, 312
izzetbegoviç, Aliya 70, 160

K
Kâbe 49, 147, 233, 234, 235, 239, 249, 255
kadin: ~-erkek eşitliği 30, 182, 314, 315, 317, 335; ~ın miras hakkı 81, 242, 287; ~ın örtünmesi 281
Kahire Üniversitesi 22
el-Kaide 26, 98, 275, 326, 359
kamu yararı 57
kan 44, 46, 55, 169, 180, 211, 212, 235, 236, 245, 311; ~ bedeli 44, 46, 55, 169, 211, 212
kapitalizm 311
kâr payı 282
el-Karadâvi 206, 207
el-Karafi 59
Karaman, Hayrettin 93
Karmatiler 319
kata'a 31
Kâtibu'l-Adl 321
kelale 84, 85, 147, 177
kerahet 261
ketâtib 106
kılıç 167, 181, 233, 252
el-Kindi 123
kirli medeniyet 103
Kitâb-ı Mukaddes 127, 132, 133, 136
klasik kapitalizm 311
kölelik 29, 45, 79, 144, 164, 166, 167, 229, 242, 274, 278, 293
komünist 311
kriminoloji 304, 308
küfür 22, 118, 197, 199
kültürel gazetecilik 138
kumar 237, 238
Kur'an: ~ semantiği 215; ~ vahyi 37, 40, 47, 230; ~ ve sünnetin evrenselliği 65; ~'in evrenselliği 64, 110; ~'in tarihselliği 42, 68, 69; ~-Sünnet dönemi 143; ~-Sünnet'in tarihselliği 68
küreselleşme 96, 98
el-Kurtubi 147
kuşkuculuk 114
Kütüb-i Sitte 83

L
leş 235, 236, 245
Levh-i Mahfuz 76, 211
Leylâ Ahmed 318, 319
lezbiyenlik 116
Liberal İslam 105
liberalizm 103
Lübnan 96

M
Madjid, Nurcholish 93, 95
Mahmûd Dervîş 114
Mahmûd Tâhâ 93, 94
makâsîd 109, 111, 128, 141, 144, 167, 295, 298, 354
makasidu's-şerî'a 25, 39
Maliki 62, 323
Marksist 112, 311
maslahat 188, 209
matematik 151, 152, 260, 261, 266
materyalist 311
Medine 44, 69, 80, 104, 222, 265, 306, 307, 319, 330
meğazi 215
Mekke 43, 49, 69, 79, 94, 104, 157, 234, 239, 243, 254, 318, 330, 331, 342, 347, 348
Mescid-i Harâm 225, 226, 234, 243
Mesihîyyat 122
metafizik 78, 79, 156, 163, 210, 262, 351; ~ alan 78, 79
metodik tarihsellik 369, 371
metodolojik: ~ tarihsel(cil)lik 28; ~ tarihselci yaklaşım 166
meysir 237, 238
mezhepsizlik 107, 170
miras 81, 115, 198, 199, 242, 282, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 300, 320, 367; ~ hakkı 230; ~ payları 289; ~ taksimi 287, 300
misvak 73, 92, 100, 272
mızrak 65, 167, 181, 233, 252
modern: ~ tarihsellik 63; ~ tıp 152; ~ist 25, 64, 119, 129, 135, 137, 170, 172, 183; ~ite 25, 33, 97, 98, 114, 126; ~izm 33, 169, 170, 171
Mu'tezile 95, 166, 210, 318
Mu'tezili 62, 63, 95, 177
Muâz b. Cebel 36
müellefe-i kulûb 48, 57, 58, 60, 187, 188, 189
Muhammed (Hz.) 40, 43, 66, 319, 348
Muhammed Âbid el-Cabiri 20
Muhammed b. Şakir eş-Şerif 145
Muhammed Fâdil 181, 183, 184
Muhammed Kutub 103
Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibi 207, 208
Muhammed Şahrûr 93, 94, 115, 136
Muhammed Tâhir b. Aşûr 194
muheymin 66
Muhyiddin ibn el-Arabi 134
Munevvir Şâzeli 94, 95
mürtet 23, 199, 200, 201
Musa (Hz.) 75, 159, 165
Muslim 83, 171, 224, 225, 313

Müslüman reformcular 182
müşrikler 49, 147, 157, 234, 243
Mustafâ Abdu'l-Cevâd 206
Mustafâ Muhakkık ed-Dâmâd 56
mustalahul-hadis 82
mut'a 104
Mutezile usulcileri 125

N

namaz 44, 70, 80, 100, 147, 152, 195,
198, 232, 233, 262, 324, 352, 353,
367
Nasr b. Haccâc 59
Nasr Hâmid Ebû Zeyd 22, 23, 39, 93,
114, 118, 133, 203, 358
nass fundamentalizmi 182
nassçılık 308
NATO 343
nazar-ı itibar 38
nazariyyetu'l-ma'rife 81
Nebevi: ~ Model 258; ~ Sünnet 259
negatif faiz 141, 309, 310
nehy-i munkar 155
neofeminist söylem 320
en-Nesâi 185
nesh 61, 66, 85, 87, 94, 105, 140, 146,
208, 299, 305; ~ yetkisi 208
nesih 37, 38, 39, 85
nikap 103
noter sistemi 240
nübüvvet 74, 155

O

On Emir 67, 75, 159
oran adaleti 287, 288, 289, 321
Orta Çağ 29, 55, 126, 146, 233, 248,
267, 286, 328, 329, 343, 364, 371
oruç 70, 80, 147, 198, 239, 262
oryantalizm 23, 119, 129, 131, 132, 133,
134, 170
oryantalizm 24, 33, 129, 130, 131, 132,
133, 138, 182
Osmanlı 30, 282, 340
otomobil 101, 152

Ö

Öklid 122
Ömer (Hz.) 48, 55, 56, 57, 58, 91, 92,
121, 128, 148, 149, 163, 187, 188,
189, 190, 191, 199, 200, 209, 269,
275, 278, 279, 285, 294, 363
Ömer b. Abdilâziz 58
öngörücü tarihselcilik 85, 218
Özsoy, Ömer 11, 39, 40, 77, 93, 359, 367
Öztürk, Mustafa 93

P

papatya çayı 106
Paret, Rudi 244
peçe 103, 105
Pisagor 122
Platon 122
Pluton 122
Popper, Karl 218
postmodernite 98
Powers, David 84
Protestanlık 107
psikoloji 113, 304, 308

R

rab-abd 79, 345, 346
Rahardjo, Dawam 93, 95
Rasulullah'ın sünneti 48, 351
rasyonalizm 175
recm 305, 306, 307
reformculuk 107, 170
Renan, Ernest 132
revizyonistler 131
rey ehli 82, 83, 262
Ricoeur, Paul 135
Ruhçu paradigma 118
Rusya 24, 26, 342, 343

S

Sa'di el-Uneyzi 284
Sabiiler 157
Sâbit bin Kurra 123
sadaka 44, 45, 70, 72, 80, 264, 265, 278,
280, 281
Safa ve Merve 368
sahte icthad 115
sâibe 239, 246, 247
Saîd es-Surayhi 114
Sanayi Devrimi 20
sapıklık 22, 33, 107, 118, 140
sarhoşluk cezası 50
savaş: ~ atları 154, 241; ~ esirleri 252; ~
hukuku 81, 252, 342, 343
say 368, 369
sebeb-i: ~ nüzûl 85, 225; ~ Vürud 218
seks köleliği 45, 307, 308
seküler: ~ çağdaşçılar 25; ~ modernist
eğilimler 25
selefi 17, 26, 32, 47, 98, 100, 102, 106,
139, 152, 197, 260, 326, 330, 353,
359; ~ler 52, 103, 152; ~lik 26, 98,
275, 359, 365, 370
Selmân-ı Fârisî 121
semantik 24
Semavi dinler 20
Seyyid Kutub 103, 318
es-Seyyid Muhammed Bâkir es-Sadr 298
Sezgin, Fuat 215

Sina dağı 254
siyer 171, 215, 316, 342, 343
Siyonizm 237
Sokrat 122
Somali 96
sömürgecilik 129
sosyalist 311
sosyoloji 131, 138, 304, 308
es-Subhânî 53, 54, 55
Sufyân-i Sevrî 333
Sunnetu'n-nebî 257
Sunnetu'r-rasûl 257
Sunnetullah 257
Sünni 14, 17, 63, 84, 99, 142, 177, 179,
181, 258, 260, 263, 305, 370
Sasani devleti 122
Suriye 26, 96, 331, 343
Sushruta 122
süt emzirme 323

Ş
eş-Şâfiî 48, 82, 198, 219, 351, 352
Şah Veliyullah ed-Dehlevî 194, 266
şari' 208
eş-Şâtibi 20, 22, 87, 144, 163, 354, 355,
357, 358
şer'i yasamalar 74
şeriat 56, 59, 78, 111, 191, 317; ~ devleti
78; ~ın tatbiki 78; ~ın Ummiliği 355
Şii 14, 17, 63, 99, 177, 296, 370
şüpheçiler 131

T
ta'lik-tevkîf 277, 278
et-Taberî 185, 246, 293
tabiun 51, 57, 188, 257
tadyîk 277, 279
tağyîr 277, 279
tahdis 277, 280
et-Tâhîr el-Haddâd 93, 94
tahsisu'l-âmm 182, 183, 184
takâsim 52
Taliban 26, 98, 275, 326, 359
tarih üstütlük 65
et-târihîniyye 114
tarihseclilik 24, 27, 48, 85, 88, 89, 108,
109, 120, 124, 125, 135, 143, 163,
166, 183, 184, 210, 218, 242, 361,
363, 364, 367
Tarihsellik karşıtı söylem 158
tasavvuf 134, 316, 362
tebeu't-tâbiin 57, 188
tecdid 277, 279; ~-müceddid 21
tecdit 36, 37, 85, 100
tedricilik 38
televizyon 101, 152, 206
tenezzül 38, 40, 76, 211; ~at 159

Teosentrik paradigma 118
tevhid 74, 155, 159, 344
tevsî' 277, 278
tıbb-ı nebevi 266, 267
et-Tûfî 209

U
uçak 46, 101, 152
Uhud 157
Ulu, Arif 50
ulûmu'l: ~-hadis 82, 171; ~-Kur'an 14,
86, 136, 191, 192, 214
uluslararası: ~ ilişkiler 24, 96, 252, 308,
341, 342, 343; ~ Para Fonu 312
usûlu'd-din 82, 136, 165, 171, 200, 262,
306
Uyeyne b. Hısın 189

Ü
üç talak 60
ümme 151
ümme 151, 152, 354, 355, 356; ~lik 355,
356
ütopya 19

V
Vasat-ı Hüküm 218
vasîle 239, 246, 247
Veda Haccı 147
vucûb 192, 193, 261

Y
Yahudi: ~ler 157, 180, 232, 236, 243,
350; ~lik 66, 67, 104, 345
yapı bozumculuk 24
yapısalcılık 24
Yemen 26, 36, 96, 331
yenilikçi 82, 259; ~lik 64, 85, 97, 100,
107, 319, 365
Yûsuf el-Karadâvi 206
yüz değnek 306, 307

Z
zaman-mekân üstü 43, 79, 246
zarûriyyât-ı hamse 163

zemzem 249
Zeydi 17, 62, 63, 99, 177
zeytin 254, 272, 348
zıhar 72, 73, 366
zimmilik 81, 278, 339, 340, 341, 342
zina 204, 284, 305, 306, 307, 308, 322;
~ edenin recmedilmesi 284
Zira er-Râzî 224